

Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (Uluslar arası Hakemli Dergi) - TAED 39 – Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı (Editör: Prof. Dr. Pervin ÇAPAN), Erzurum, 2009, s. 671 – 683.

12 HAYVANLI TÜRK TAKVİMİ
—ZAMANA VE İNSANA HÜKMETMEK—

TURKISH TWELVE-YEAR ANIMAL CYCLE CALENDAR
-To dominate Time and Human-

Nergis BİRAY*

ÖZET

Takvimler, zamanı sistemli hale getirirler. Zamanı ölçme işi, daha çok gökteki olaylar ve gök cisimleri ile ilgilidir. Türkler de zamanı belirlemek için kendilerine has, 12 hayvanlı bir takvim geliştirmişlerdir. Burada her yıla –toplam 12- bir hayvan adı verilmiş ve her 12 yıllık dönem için “müçe, müçö, müşel, müçöl” terimleri kullanılmıştır. Yıl sayımına Türkmelerde “*yıl övürmek*”; Kazak ve Kırgızlarda “*jil qayıruw*”, “*cıl sürüü*” denilir. Türkler, gözlemlerine dayanarak hem her yıl hakkında hem de bu yılların insan karakterini etkilemesiyle ilgili bilgi vermişlerdir. Yazıda daha çok her yıla göre insan karakterini belirleyen özelliklerden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Takvim, 12 Hayvanlı Türk Takvimi, Bazı Rivayetler, insan karakterini belirleme özelliği.

ABSTRACT

Calendars make the time systematic. The work of measuring the time deals mostly with celestial events and celestial body. The Turks has also developed a twelve-year animal cycle calendar on their own to measure the time. In this calendar, they named each year – a total of 12- an animal. Each 12 year period was called “müçe/müçö/müşel/müçöl”. In Turkoman and Kirghizs and Kazakhs, the names “*yıl övürmek*”, “*jil gayıruw*”, “*cıl sürüü*” were given for counting of the year. Based on their observations, the Turks have given information both about the features of each year and about the effects of those years on human character. In this paper, the focus will be on characteristic features of humans according to each year.

---

* Yrd.Doç.Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edb. Fk. Türk Dili ve Edb. Bl. Öğretim Üyesi. nbiray@pau.edu.tr

Key Words: Calendar, Turkish Twelve-Year Animal Cycle Calendar, Some Rumors, the feature of determining the human character.

Takvimler, zamanı sistemli hale getirerek kullanma ve belirleme ihtiyacından doğmuştur.

Bir kısmı bozkırda göçer hayat tarzını benimseyen Türkler, ekip biçme zamanını belirlemek; yazın yaylaya, kışın kışlağa birlikte göçebilmek için, temel olarak gök cisimlerinin hareketine ve gökle ilgili olaylara bakarak takvimler yapmış ve zamanı sistemli halde kullanmaya başlamışlardır.

Bir müddet sonra “12 Hayvanlı Türk Takvimi”ni oluşturmuşlardır. Bu takvim Türk boyları arasında yaygın olarak kullanılmıştır ve hala kullanılmaktadır.

Yazıda takvimin ne olduğu, özellikleri, nasıl ortaya çıktığı vs. üzerinde durulmayacaktır. Yazı, “*Türkmen Diliniñ Sözlüğü*”nin arka sayfalarında yer alan “*Yıl Övürmek*” (Yıl Çevirmek) yazısındaki bazı bilgilerle önce Özbekistan’da “*Fen ve Durmuş*” ve daha sonra Kırgızistan’da “*Kırgız Madaniyatı*” dergisinde Kırgız Türkçesine aktarılarak yayınlanmış olan “*Eldik Kalendar*” (Halk Takvimi) adlı yazının kısmen Türkiye Türkçesine aktarılmasına ve değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Önce 12 Hayvanlı Türk Takvimiyle ilgili bazı konulara kısaca değinelim. Her yılın başı Nevruz (Mart) ayının 22’sidir. Her on iki yıla, farklı Türk lehçelerinde “müçe, müçel, müçöl, müşel” gibi adlar verilmektedir. Bu on iki yılın her biri hayvan adları ile anılmaktadır.

Bu takvim sistemini çok eski zamanlardan beri en çok kullananlar, Türkler olmuştur. Farklı coğrafyalarda yaşadıkları için değişik medeniyetleri daha fazla tanıyan, onları etkileyen ve onlardan etkilenen Türk boyları, bu takvimi ya bağımsız kullanmışlar ya da yabancı medeniyetlerle gelen takvimle değiştirmişlerdir.¹

Bu takvimin Göktürkler döneminde kullanıldığını Göktürk Bengütaşları’nda görebiliriz:

“*kül tigin koyn yılka yiti yigirmike uçdı tokuzunç ay yiti otuzka yoğ ertürtümüz barkın bedizin bitig taşın biçin yılka yiti ay yiti otuzka kop alkdımız kül tigin özi kırk artukı yiti yaşında bulıt bustadı.*” (Kül Tigin Bengütaşı, Kuzeydoğu Yüzü.)

“*bunça kazganıp kangım kagan it yıl onunç ay altı otuzka uça bardı lagzın yıl bişinç ay yiti otuzka yoğ ertürtüm.*” (Bilge Kağan Bengütaşı, Güney-Doğu Yüzü, 10), vs.

Bu sistem, Türkmenler arasında “*yıl övürmek*” (Yıl Çevirmek); Kazak Türkleri arasında “*Jıl Sürüw*” (Yıl Sürmek); Kırgız Türkleri’nde de “*cıl sürüü*” (Yıl Sürmek) adını almaktadır.

Türk boyları arasında kullanılan “12 Hayvanlı Türk Takvimi”nin, “müçe / müçel / müçöl / müşel” adı verilen 12 yıllık devreden oluştuğunu belirtmiştik. Türk toplulukları arasında yaş hesapları ve dönemleri de bu sisteme göre yapılmaktadır. Bu takvimde müçel sayımı 13 yaştan itibaren başlatılır. Şecere uzmanları ve yaşlı Kırgızların verdikleri bilgilere göre çocuğun yaşı on iki yıllık devrede on iki olur. Buna anne karnındaki 9 ay, bir yıl olarak eklenir. Böylece ilk devre olan Çagalık (Bebeklik) müçeli

¹ Prof. Dr. Osman **TURAN**, *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*, İstanbul, 1941, s.32; Prof. Dr. Hüseyin Namık **ORKUN**, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara, 1994, s.16.

13 olarak belirlenir. Bu takvimin kullanıldığı topraklarda bir kişi, yaşını değil, içinde bulunduğu müçeli söyler. Mesela 49 yaşındaki biri, yaşını “dördüncü müçel” şeklinde ifade eder.²

Bu devreler şöyledir:

Birinci müçe	Çagalık / Bebeklik müçesi	13 yaş
İkinci müçe	Cahıllık / Çocukluk müçesi	25 yaş
Üçüncü müçe	Yigitlik müçesi	37 yaş
Dördüncü müçe	Orta yaş müçesi	49 yaş
Beşinci müçe	Ak sakallık müçesi	61 yaş
Altıncı müçe	Gartañlık/İlk yaşlılık müçesi	73 yaş
Yedinci müçe	Garrılık/yaşlılık müçesi	85 yaş
Sekizinci müçe		97 yaş

12 Hayvanlı Türk Takviminin bazı Türk boyları ve bu boylara yakın olan farklı milletlerdeki kullanılışı şu şekildedir³:

Türkmenlerde	Kazaklarda	Kırgızlarda	Moğol- Tatarlarda	Tacik- Farlarda	Anlamı
1. sıçan	tışqan	çıçkan	sıçkan-il	muş	sıçan
2. sığır	sıyır	uy	ud-il	bakar(gau)	sığır
3. bars	baris	bars	bars-il	feleng	bars-gaplañ
4. tovşan	qoyan	koyon	tışkan-il	harguvş	tavşan
5. luv	uluw	uluu	luy-il	nähäng	balık
6. yılan	jılan	cılan	ilan-il	mar	ajdarha, yılan
7. yıldı	jılqı	cılıkı	yunt-il	esb	yabı (at)
8. goyun	qoy	koy	quy-il	güsbänd	koyun
9. bicin	măşin	meçin/maymıl	piçin-il	hämdüne	maymun, yüzgüç
10. takık	tawıq	took	tahagu-il	murg	tavuk
11. it	iyt	it	it-il	säg	it
12. doñuz	doñız	doñuz	tunguz-il	huk(hınzir)	domuz

Kaşgarlı Mahmut'a göre yılların sırası şu şekilde verilmektedir:

Ud (öküz) yılı // pars yılı // tawışgan yılı // nek (timsah) yılı // yılan yılı // yund (at) yılı // koy (koyun) yılı // biçin (maymun) yılı // takagu (tavuk) yılı // it yılı // tonğuz yılı.⁴

² Türkmen Diliniñ Sözlüğü, Aşgabat, 1962, s. 863; Gülnisa AYNAKULOVA, “Gregoryen Kıpçaklar ve Oniki Hayvanlı Türk Takvimi Üzerine”, Millî Folklor, 2007, Yıl:19, Sayı:74, s.21–28;s. 24.

³ Türkmen Diliniñ Sözlüğü, 1962, s. 864; G.AYNAKULOVA, 2007, s.21-28.

“12 Hayvanlı Türk Takvimi ve günümüzdeki takvime göre yılların karşılıkları aşağıda çizelge halinde verilmektedir⁵:

1.	Sıçan	1900	1912	1924	1936	1948	1960	1972	1984	1996	2008	2020
2.	Sığır	1901	1913	1925	1937	1949	1961	1973	1985	1997	2009	2021
3.	Bars	1902	1914	1926	1938	1950	1962	1974	1986	1998	2010	2022
4.	Koyun/ Tavşan	1903	1915	1927	1939	1951	1963	1975	1987	1999	2011	2023
5.	Uluv/ Luy	1904	1916	1928	1940	1952	1964	1976	1988	2000	2012	2024
6.	Yılan/ Cılan	1905	1917	1929	1941	1953	1965	1977	1989	2001	2013	2025
7.	Cılkı/ At	1906	1918	1930	1942	1954	1966	1978	1990	2002	2014	2026
8.	Koy/ Koyun	1907	1919	1931	1943	1955	1967	1979	1991	2003	2015	2027
9.	Bicin/ Meçin / maymıl	1908	1920	1932	1944	1956	1968	1980	1992	2004	2016	2028
10.	Takık/ Toyuk	1909	1921	1933	1945	1957	1969	1981	1993	2005	2017	2029
11.	İt	1910	1922	1934	1946	1958	1970	1982	1994	2006	2018	2030
12.	Doñuz	1911	1923	1935	1947	1959	1971	1983	1995	2007	2019	2031

Örnek olarak doğum tarihi 1960 olan bir kişi, 12 hayvanlı Türk takvimine göre hangi yılda doğduğunu şöyle bulur: Önce $1960 + 9 = 1969$. Daha sonra $1969 : 12 = 164$. Kalan: 1. Kalan'a bakılır, "Sıçan yılı". Bu doğduğunuz hayvan yılını gösterecektir.

Türkmenler, Türklerin göçebe yaşamayı, avcılık vs. ile uğraşması sebebiyle yıl adlarına hayvan adlarının verildiğini belirtirler. Bunun dışında eski toplumlar arasında yaygın olan çeşitli nesne ve canlılara tapınma yani totemizm gibi inançların da bu adlandırmada etkili olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Hayvan adları sadece yıl adlarına verilmemiş; bazı göçer gruplar ve çiftçiler arasında kullanılan ay adlarının çoğuna bazen de gezegen ve yıldızlara verilmiştir. Mesela Türkmenlerde; ekiz ovlaklı geçi, guzi agılı, ak at, boz at, mayanın yolu, öküz gözi, Kervan kıran, vs.

Türkmenler, Kazaklar, Uygurlar ve diğer Türk boyları arasında hayvan adlarının yıl adlarına verilmesi ile ilgili birçok efsane ve rivayet vardır. Bir iki örnek verecek olursak:

⁴ Besim ATALAY, *Divanü-Lugat'it-Türk I*, 1985, s. 346.

⁵ *Türkmen Diliniñ Sözlüğü*, 1962, s. 864-865.

“Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lugât’i-t-Türk’te Türklerin bu yılların her birinde hikmet var sanarak onunla fal tuttıklarını, uğur saydıklarını belirtir. Verdiği bilgilere göre “*ud yılı, savaşların çok olduğu bir yıldır. Takagu yılında yiyecek çok olur, ancak insanlar arasında kargaşa olurmuş. Timsah yılı girdiğinde yağmur çok yağar, bolluk olurmuş. Domuz yılında kar ve soğuk çok olurmuş. Yani böylece Türkler her yıl bir şey olacağına inanırlarmış.*” Kaşgarlı, 12 Hayvanlı Türk takviminin ortaya çıkışı hakkındaki Uygur rivayetini de şöyle vermektedir: “*Türk hakanlarından birisi kendi idaresinden birkaç yıl önce yapılmış olan bir savaş hakkında bilgi almak ister. Ancak danışmanları o savaşın yapıldığı yıl hususunda yanılırlar. Bunun üzerine Hakan, kendilerinin bu tarihte nasıl yanıldılarsa, daha sonra geleceklerin de yanılacaklarını, bu sebeple göğün 12 burcu ve 12 ay sayısınca her yıla birer ad konulmasını ister. Hakanın teklifi kurultayca benimsenir. Daha sonra bir süre avına çıkarılır. Hakan, hayvanların İlisu’ya doğru sürülmesini ve sıkıştırılmasını emreder. Av bu şekilde devam eder. Bu sırada bazı hayvanlar suya atlayarak karşı sahile çıkmaya çalışırlar. On iki hayvan bunu başarır. Böylece karşıya geçen hayvanların adını sırasıyla her bir yıla ad olarak verirler. Bu hayvanlardan birincisi sıçan < sıçgan imiş. İlk geçen bu hayvan olduğu için senenin başı bu adla anılmıştır.*”⁶

Türkmenler arasındaki rivayet: “Eskiden hayvanlar arasında “Kim yılı önce görürse, onun adı yıl adlarının ilki olsun” şeklinde bir şart öne sürülmüş. Bunu duyan deve “Ben hayvanların hepsinden uzun ve iriyim, bu yüzden de yılı ilk ben görürüm, adım da yıl adlarının birincisi olur.” diye kibirlenmiş. Ama yılın görüleceği sıralarda sıçan devenin hörgücüne çıkıp deveden önce yılı görmüş. Yıl adlarının ilkinde de onun adı verilmiş. Deve buna çok sinirlenip sıçana saldırmış. Sıçan kuma (başka rivayette küle) girip saklanmış. Devenin hala kül görünce oturup ağnaması taa o zamanki düşmanlıktan kalmadır”⁷, derler.

Kazak Türklerindeki rivayet de hemen hemen aynıdır.

Bu efsanenin Buryat-Moğollar arasında anlatılan şeklini, Kazak SSR İlimler Akademiyası üyesi A. Maşanov şöyle yazıyor: “Sıçanla deve “Günü kim önce görecek?” diye çekişiyorlar. Deve sıçana bakıp: “Senin boyun benim kirpiğim kadar bile değil, sana göre ben yatan bir dağ gibiyim.” diye kibirlenmiş. Sıçan da: “Boyuna güvenme, aklına güven!” demiş. Deve gece boyunca gözünü kırpmadan doğuya bakmış. Sıçan ise devenin hörgücüne çıkıp batıya doğru bakmış. Çünkü o güneş doğunca ışığının batıdaki dağlara düşeceğini biliyormuş. Böylece güneşin doğuşunu ilk olarak sıçan görmüş. Bunun üzerine Buryat-Moğollar gece yarısından sonra başlayan ilk saate “sıçan saati”; ilk aya “sıçan ayı”, ilk yıla da “sıçan yılı” demişler.⁸

12 Hayvanlı Türk Takvimindeki bazı yıllar bahtlı, bazıları da zor yıllar olarak nitelendirilir.

Halk arasında bunlarla ilgili rivayet, efsane ve ata sözleri de türemiştir. Mesela; “Güvenme zenginliğine, bicin vardır önünde!”. Anlamına gelince; zenginliğine güvenme, çünkü önünde maymun yılı vardır. Soğuk ve kuraklık yüzünden birçok malın yok olur gider. Eski düşünceye göre, maymun yılı soğuk ve kuraklık içinde geçmiştir.

⁶ Divanü-Lugat’it-Türk I, 1985, s. 344-349.

⁷ Türkmen Diliniñ Sözlüğü, 1962, s. 865.

⁸ Türkmen Diliniñ Sözlüğü, 1962, s. 865.

Maymun, tavşan, tavuk, yılan, koyun, sığır yılları zor yıllar sayılır. Tavşanın, tavuğun, atın ayakları (tavuğun gagası da) serttir, bu sebeple bu yılların ortaları sıcak olsa da başı ve sonu soğuk olurmuş. Yılan kışın bir şey bulamayınca kum yalayarak yaşamaya çalışmış. Bu da kuraklığın belirtisi sayılmış. Kazak göçerleri bu zor yıllara “jut” (yokluk, zorluk) yılları derler. Diğer yıllara da bahtlı anlamında “qut” yılları derler. Mesela “İt yılı ek, domuz yılı biç” şeklindeki ata sözü bu yıllarda bolluk olduğunu göstermektedir.⁹

Göçerlere ve çiftçilere ait bazı ata sözleri de buna örnektir. “Eset - bes et”; Eset ayı temmuza rastlar. Ata sözünün anlamı ise; “Eset ayında ekin ekmeyi bitirmeli, bundan sonra ekilen ekin ürün vermez”, demektir. Çünkü esetten sonraki üçüncü ay (ekim) akreptir. Akrepte ise otlara genellikle soğuk vurur. Hatta bu sözü destekleyen bir atasözü daha vardır: “Akrepte vurmazsam, ahrette de vurmam.”

Kırgız Türkçesindeki ay adlarını da şu şekilde sıralamak mümkündür:

	12 Hayvanlı Türk Takvimine Göre	Miladi Takvime Göre
1	Calğan Kuran (erkek karaca)	21 Mart–20 Nisan
2	Çın Kuran	21 Nisan–22 Mayıs
3	Buğu (Geyik)	23 Mayıs–23 Haziran
4	Kulca (Dağ Koçu)	23 Haziran–22 Temmuz
5	Teke 8Teke, erkek keçi)	23 Temmuz–22 Ağustos
6	Baş OOna (Sayga, Bozkır antilopu)	23 Ağustos–22 Eylül
7	Ayak OOna	23 Eylül–21 Ekim
8	Toğuzdun Ayı	22 Ekim–20 Kasım
9	Cetinin Ayı	21 Kasım–22 Aralık
10	Beştin ayı	23 Aralık–19 Ocak
11	Üçtün ayı	20 Ocak–20 Şubat
12	Birdin ayı	21 Şubat–20 Mart.

Her bir ay dört haftaya (Cuma) bölünür. Bunların adları Tacik dilinden alınmıştır. Düüşömbü, Şeyşembi, Şarşembi, Beyşembi, Cuma, İşembi, Ceyşembi.¹⁰

Yazımızın asıl konusunu, önceden de belirttiğimiz üzere Özbekistan’da “*Fen ve Durmuş*” dergisinde yayınlanan, daha sonra da “*Eldik Kalendar*” başlığıyla *Turabay COROYEV* tarafından Kırgız Türkçesine aktarılarak “*Kırgızistan Madaniyatı 12*” dergisinin “*Kızıktar Düynösündö*” köşesinde Ocak 1986 yılında yayınlanan yazı oluşturacaktır.

⁹ Yılların bu tarz özellikleri için bkz. Prof. Dr. **Zeyneş İsmail**, “*Kazak Türklerinde 12 Hayvanlı Takvim*”, **Türksoy Dergisi**, Mayıs, 2003.

¹⁰ G. **AYNAKULOVA**, 2007, s.21-28.

Bu yazıda “12 Yıllık Hayvan Devri Takvimi” üzerinde durulmakta, bu takvimin insan karakterini belirleyiciliği konu olarak ele alınmaktadır.

İnsan karakterini belirleyen özelliklere tam geçilmeden önce anasır-ı erbaa üzerinde durulur. Buna göre: “Hayat, hava, su, ateş ve topraktan oluştuğu için, on iki yıllık hayvan devri takvimi de *Yan* ve *Yang* adlı ik gruptan oluşur. “Yan” yer ve ay uzuvludur. Güçlük, zorluk, soğuk ve kayıpları temsil eder. “Yang” ise, ışık, bahadırılık özelliklerine sahiptir. Gökyüzü ve güneş uzuvlu olup güç ve kudret bildirir.

Bu açıklamadan sonra 12 Hayvanlı Türk takvimindeki her bir yıl ve bu yılda doğanların karakter özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır:

ÇIÇKAN CILI (Sıçan Yılı): Bu yıl, Yan grubuna girer. Bu yılda doğanlar eşine az rastlanan hareketli insanlardır. Konuşmalarıyla başkalarının takdirini üzerlerine çekebilirler. Yüzlerce kilometrelik uzaklıktaki bir olaydan anında haberdar olurlar. İşleri yolunda gider ve sezgileri güçlüdür. Uykuyu her zaman çok severler. Bazen gece vakti kalkıp uykularını açıp oturmayı da severler. Belirsiz işleri araştırma, sonucunu tahmin etme gibi meraklara sahiptirler. Güçlerini sınyacakları olaylara karışmaktan çekinmezler, tam tersine bundan zevk alırlar. Ellerinden gelmeyecek işlere de girişirler. Onlardan iyi ve inançlı bir dost olur. Kötü işlerden kaçmaya gayret ederler.

Gece doğanlar gündüz doğanlara nazaran daha çeviktirler. Gündüz dünyaya gelenler ise çok pasaklı ve pısrık olurlar.

UY CILI (Sığır Yılı): Bu da Yan grubuna girer. Bu yılda dünyaya gelen erkekler, bayanlara karşı her zaman nazik olur ve onlara değer verirler.

Bu yılda doğanlardan bazıları kalabalıktan uzak durmayı severler. Eğer mecburen kalabalık arasında bulunurlarsa da saygı ve hürmetlerini kendileri yaratmayı bildikleri gibi korumayı da bilirler. Akıllı ve bilinçlidirler. Bir konu hakkında doğru ve akılcı düşünebilme kabiliyetine ve becerisine sahiptirler. Bahtlı bir ömür sürerler.

Bu yılda doğan kızlar, hanımlık tabiatına daha fazla sahiptir. Bahtlı bir hayat sürerler. Hastalıklı olsalar da uzun yaşarlar.

Sığır ağır tabiatlı olduğu için bu yılda doğanlar da ağırbaşlı, geçmişî hatırlayıp dersler çıkarabilen ve hayat tecrübelerini göz önünde bulundurarak iş gören insanlardır.

COLBORS CILI (Bars/Pars Yılı): Bu yıl Yang grubuna girer. Bu yıl doğanlarda bahadırılık, ışık, sıcak kanlılık, çekinmeme gibi özellikler bulunmaktadır. Güçlü, kuvvetli, gayretli ve askerlik tabiatına daha uygun kişilerdir. Sertlikleri ve hükmedici tavırlarıyla çok çabuk fark edilirler. Bazıları kavgacıdır. Bu yıl doğan kadınlar, genellikle erkeklerin söylediklerini inatlaşarak veya nazlanarak yaparlar. Tam olarak da yerine getirmezler. Gençleri pars gibi çeviktir. Bu özellikleriyle de kötü olaylardan, hırsızlık vs. gibi kötü durumlardan ustalıkla kurtulurlar.

Bu yılda doğanlar, yaptıkları her tür işi hiç saklamadan açıkça yaparlar. Çevresindekileri bu özellikleriyle sürekli şaşırtırlar. Bu sebeple onlara genellikle hürmet gösterilir.

Eski Çin ata sözünde “Parsın gözü ejderhaya düşse, ejderha ortasından yarılr.” denmektedir. Bunun yanında bu yılda doğanlar yaptıklarından genellikle ve sık sık pişmanlık duyarlar. Pişmanlıkları çoktur.

QOYON CILI (Tavşan Yılı): Yan grubuna girer. Bu yılda doğanların sezgileri güçlüdür. Parlak bakışlara sahiptirler. Çok merhametlidirler.

Tavşan tabiat olarak korkak bir canlıdır. Korktuğunda hızla kaçar. Bu yılda doğanlar da, bu özelliği kendilerinde taşırlar. Geleceği belli olmayan, sonu tahmin edilemeyen işleri seçerler. Kendileri de yollarını bulamazlar. Dışarıdan bakanlar, asıl amaçlarının ne olduğunu çabuk anlarlar. Toplum içindeki büyük işlerden uzakta dururlar. Kavgadan hoşlanmazlar.

Hayatta genellikle orta yol tutar, bu şekilde yaşarlar. Onların içinden ne zengin ne de fakir çıkar. Ne çok iyi ne de çok kötü olurlar.

ULUU CILI (Balık Yılı): Herhangi bir konuda yapılacak olan değişiklikler konusunda yapıcı güç ve kuvvet olarak karşımıza balık insanları çıkar. Bu yıl, bahtlı yıllardandır. Bu yılda doğanların malı mülkü çok olur. Alınları açık, parlaktır, uzun ömürlü olurlar. Küçük de olsalar büyük de olsalar bu yılda doğanlar, kendilerinde hüküm vermeyi çok severler. Başkalarının işlerine karışmayı sevmezler.

CILAN CILI (Yılan Yılı): Balık gibi bahtlı yıllardan sayılır. Yılan yılı Yang grubuna girer. Bu sebeple de güç, kuvvet ve yiğitlik özelliklerine sahiptir.

Eski Çin’de yılanlara ait özel tapınaklar da varmış.

Yine de yılan, ihanet etme özelliği ile çok fazla hoş görülmez.

Yılan yılında doğanlar diğer insanlardan saygı ve hürmet görürler. Çevrelerindeki biraz da korktukları için onlara saygı gösterirler. Yılan yılında doğan erkekler bahtlıdır. Kızlar ise zorluklar ve mücadelelerle dolu bir hayat yaşarlar. Ayrıca dik kafalı olmalarıyla bilinirler. Bazı kötü kabul edilen işleri yapmaktan hoşlanırlar. Hatta suç sayılan işleri yapmaktan zevk bile alırlar. Bunun yanında vakur ve heybetli olurlar. Birçoğu güzel, boylu poslu olsalar da cana yakın değillerdir, merhamet duygusundan da yoksundurlar.

Bu yılda doğanlar ağır sınavları başarmakta oldukça iyidirler, belalara da asla doğrudan karışmazlar.

CILKI CILI (At Yılı): At yılı güç kuvveti temsil eden Yang grubuna girer. Bu yılda doğanlar güçlüdürler, işlerini kendilerine inanarak ve güvenerek yaparlar. Yaşlıları arasında işlerini hızlı ve güzel yapmalarıyla dikkat çekerler. Hareketli olmaları da diğer özellikleridir. Hayatları hep hareket ve çalışma ile doludur. Gündüz doğanlar aceleci, koşuşturarak iş yapan hayatlarını bu şekilde geçiren insanlardır. Gece doğanlar ise rahat ve zevkine daha düşkündürler.

At yılında doğanlar ipek, vs. gibi pahalı ve kıymetli giysileri vs.yi hiç acımadan alırlar. Bu tür şeylerden hoşlanırlar. Hayat yoldaşlarıyla hareketli ve hızlı olmaları açısından daha kolay iletişim kurar ve iyi anlaşılır.

Onlar, diğ er insanların değ erlendirmelerine göre bahtlıdırlar.

QOY CILI (Koyun Yılı): Koyun yılında doğ anların en güçlü yaşadıkları duygu, sevgidir. Sezgileri de güçlüdür. Yakınlarına her zaman saygı ve hürmet çerçevesinde davranırlar. Kendi fikirlerini ve bakış açılarını kendilerine düstur edinerek yaş arlar. Yalnızlığı sevmezler. Kendilerini övmekten hoşlanırlar, patırtı gürültüyü biraz severler, üst makam ve mevkilerde olmaktan hoşlanırlar.

Sözleri dürüştür, söyledikleri de yerindedir. Bir konuda tam karar vermeden adım atmazlar. İyi özellikleriyle dikkatleri üzerlerine çekerler. Bunun yanında hareketli ve yiğ it tavırlı olmalarıyla da tanınırlar. Yaş landıklarında da soğukkanlı birer kişi olurlar.

MEÇİN/MAYMIL CILI (Maymun Yılı): Maymun yılı Yan ve Yang gruplarının karış ımından ortaya çıkmıştır demek yanlış olmaz. Bu grupta yer doğ anlar eğ lencelerini kendileri yaratırlar. Ve sadece kendi eğ lencelerinden zevk alırlar.

Bu yılda doğ an erkekler ileri görüşlü, sokulgan, biraz kurnaz, hemen öfkelenen, güçlü kiş ilerdir. Amaçlarını akılcı bir şekilde zekâlarıyla birleştirecek uygulamaya koyarlar.

Kadınlar ise çeviklikleriyle dikkati çekerler.

TOOK CILI (Tavuk Yılı): Geçmişten gelen adetlere göre tavuk yılı, isyan yıllarıdır. Bu yılda doğ anlar karşı cinstekilere ustaca tuzaklar hazırlarlar. Bunu kendileri için değil becerilerini ve ustalıklarını göstermek için yaparlar. Eli sıkı insanlardır, fakat gayretli ve güçlü kuvvetli olmalarıyla da dikkati çekerler. Onlardan fazla cömertlik beklememek gerek. Fakat, onlardan çok uzaklaşmak da gerekli değildir. Kötü iş yapmaya karşı kendilerini engelleyebilirler, her yerde güç ve kuvvet kullanmaktan imtina ederler. Erkekleri gururlu olmalarına rağmen saygı ve hürmette kusur etmezler. Edep, ahlak, kanun ve kurallar bu gruptakilerin hoşlandıkları terimlerdir.

İT CILI (İt Yılı): Bu grup da Yan grubuna girer. Bu yılda dünyaya gelenlerin sezgileri çok kuvvetlidir. Kuvvetli ve ihtiyatlı insanlardır. Bu sebeple hem kendilerine hem de başkalarına karşı tenkitçi bir gözle yaklaşır. Güç kuvvet, zenginlik gibi akımlardan her zaman haberdardırlar. Gece doğ anlar çevrelerinde ne olup bitiyorsa bıkip usanmadan bunlara dikkat ederler. Nerede olurlarsa olsunlar kötü işlere, kavgaya hırsızlığ a, vs. izin vermezler. Gündüz doğ anlar ise biraz pasaklı ve obur oluşlarıyla farklıdırlar. Bu yılda doğ anlar, akıllı, hafızası güçlü ve kendinden emindirler. Dostlarını gerekirse kıyamete kadar beklerler, onlar için kendilerini kurban ederler.

DOÑUZ CILI / QARA KİYİK CILI (Domuz Yılı): Bu yılda doğ anlar övünmeyi severler. Yan grubuna girerler. Yang grubunun özelliklerinden de çok uzak değildirler. Rahatı, sessizliği ve temizliği severler. Kötü işlerden korkarlar. Bu tür işlerle karşılaştıklarında kötülüğ ün önünü keser, engellemeye çalışırlar.

Bu gruptakiler, çok gösterişli olmasa da lezzetli ve güzel yemekleri severler. Bayanları, edeplidirler, iyi terbiye almışlardır.

Çin’de domuz hakkında birçok batıl inanç ve itikat devam etmektedir. Onlarda domuz rüyaya girerse iyiliğe yorulur. Bir barikatın önüne gelen domuz buraya başını diremezse o ordu yenilmiştir. Domuz beslenmeyen köyler kutsal sayılmazmış.

Domuz ve maymun hem en iyi hem de en kötü hayvanlar grubunda sayılıyor. Rivayetlere bakıldığında bu müçellerde doğanlar, biraz telaşlı, biraz kavgacı, bazen uzlaşmacı ve çabuk uyum sağlayıcıdırlar.

12 Hayvanlı Türk takvimi, toplumdaki bazı sosyal ve ekonomik gelişmeler, bunlarla bağlantılı olan etkinlikler sürecinde halkın gözlemleri, elde ettiği pratikler ve yılların süzgecinden geçen değerlendirmelerin bir sonucu olarak ortaya konmuştur. Bu takvim, her şeyden önce ve her şeyden öte halkın gözlem gücünü, pratik zekâsını, olaylar karşısındaki pratikliğini, değerlendirmelerdeki isabetli tespitlerini ve halk bilgeliğini bize göstermektedir.

İnsanoğlu, içinde bulunduğu ve tamamına hükmedemediği “zaman”ı kendi ölçüleriyle belirlemek, ona hükmetmek ve zamanı kendince sınırladığını tasdik ettirmek için tarih boyunca en ilkelden en gelişmişe kadar takvim oluşturma çalışmalarını daima sürdürmüştür. Bengütaşlar’da bu anlayışın ortaya çıkışı sayabileceğimiz “*Öd tengri yaşar/yasar/ayasar, kişi oğlu kop ölgeli törimiş.*”(*Kül Tigin Bengütaşı, Kuzey Yüzü, 10*) ifadesinde de Tanrı’nın yaşadığı veya belirlediği “zaman” kavramına, insanoğlunun hükmetme ve içinde yaşadığı zamanı kendince belirleme çabası, takvimlerin oluşturulmasındaki sebeplerden biri olmalı.

Burada, Türklerin ilk olarak zamanı daha rahat ve düzenli şekilde kullanmak için sistemli hale getirip belirlemesi, ikinci olarak takvimleri -daha küçük boyutta yıl, ay ve hatta hafta şeklinde bölümlenmiş zaman dilimlerini- adlandırması, aynı zamanda onların kâinat tasarımlarını, onu nasıl adlandırıp nasıl yorumladıklarını da bizlere göstermektedir.

KAYNAKÇA:

- ARAT**, Reşit Rahmeti, (1987), “*Türklede Tarih Zaptı*”, Haz. Osman Fikri SERTKAYA, **Reşit Rahmeti ARAT – Makaleler**, Ankara, s.156–164.
- ATALAY**, Besim, (1985), Kaşgarlı Mahmud, **Divanü Lugat’i-Türk I**, Ankara.
- AYNAKULOVA**, Gülnisa, (2007), “*Gregoryen Kıpçaklar ve Oniki Hayvanlı Türk Takvimi Üzerine*”, **Millî Folklor**, Yıl 19, Sayı 74, s.21–28.
- BAYKARA**, Tuncer, (2001), “*Türk Takvimi = Oniki Hayvanlı Türk Takvimi ve Yılın Başlangıcı*”, **Türk Dünyasında Nevruz, IV. Uluslararası Bilgi Şöleni**, 21–23 Mart, Sivas.
- GÜZEL**, Abdurrahman, (1996), “*Türk Kültüründe Nevruz ve Milli Birlik Beraberlik*”, Yay. Haz. Prof. Dr. Sadık TURAL-Elmas KILIÇ, **Nevruz ve Renkler**, Ankara, s.167–183.
- ORKUN**, Hüseyin Namık, (1994), **Eski Türk Yazıtları**, TDK. Yay., Ankara.
- ÖZKAN**, İsa, (1996), “*Uygur Efsanelerinde Nevruz*”, Yay. Haz. Prof. Dr. Sadık TURAL-Elmas KILIÇ, **Nevruz ve Renkler**, Ankara, s.309–315.

TURAN, Osman, (1941), **Oniki Hayvanlı Türk Takvimi**, İstanbul.

Türkmenistan SSR İlimler Akademiyası Dil Bilimi İnstitutı, (1962), **Türkmen Diliniň Sözlügi**, Aşgabat.

Zeyneş İsmail, (2003), "*Kazak Türklerinde 12 Hayvanlı Takvim*", **Tüksoy Dergisi**, Mayıs.